

Advent a vánoce na Těšínsku

Vánoce vnímají současní lidé většinou jako pouhé tři dny na konci roku. Děti je milují a dospělí se v horečné snaze o jejich dokonalost mnohdy ani nezastaví. Pro naše předky začínala doba vánoční daleko dříve – adventem. *Adventus* (z latiny příchod) byl dobou čekání na narození Spasitele, zklidnění a odříkání, jak hlásala církev. Ale protože se v lidové tradici odjakživa mísily rituály křesťanské i pohanské, neodpouštěli si lidé ani drobné světské radosti. Za první ze čtyř adventních nedělí byla zvolena ta, která je nejbližší svátku svatého Ondřeje. A konec adventu se pak počítá do půlnoci Štědrého dne.

Po náročném zemědělském roce nastala zima a lidé zůstávali více doma. Žili ze zásob, více se postili a vykonávali domácí práce. V každé domácnosti se tkalo, vázala se povřísla nebo strouhaly louče. Pořádaly se přástky. Sousedé se sešli v jedné světnici, ženy předly, muži popíjeli, vypravovaly se pohádky, příběhy a vtipy a často končil večer všeobecným nevázaným veselím. Konaly se jarmarky, kde lidé kupovali zásoby na zimu a drobné dárky. Prodávalo se pečivo, husy, medovina, sušené ovoce a figurky do betléma. Betlémy zobrazující narození Ježíška se začínaly stavět právě o adventu. První betlém na českém území byl postaven v roce 1562 v pražském Klementinu. Doprovodné figurky kolem svaté trojice se staly českým specifikem. Již od 14. století žáci a učitelé předváděli „živé betlémy“, církevní hry s vánoční tematikou. Církev je však vykážala z chrámů na volná prostranství. V 18. století však byly zakázány a tak se stalo, že se betlémy přesunuly do domácností.

Adventní věnec nám ohlašuje příchod Vánoc. Naším předkům sloužil jako kalendář a jeho svíce zapalovali vždy proti směru hodinových ručiček. Do poloviny 19. století bývaly věnce dřevěné, nabarvené na zeleno nebo se svíce zdobila jen větvičkou či snítkou jmelí. V lidovém prostředí se dodržovala zeleno-červená barevnost věnců. Zelená barva přírody a červená jako

oslava života a krev Kristova. Zvyk postupného zapalování svící se k nám dostal až ve druhé polovině 20. století z Německa. Tradiční liturgická barva adventních svící byla fialová, stejně jako církevní barva adventu. Je barvou důstojnosti a pokání. Časté bývaly v minulosti adventní věnce s pátou, bílou svící uprostřed. Ta symbolizovala Ježíše Krista a zapalovala se na Štědrý den. Doba adventu a brzkého stmívání nahrávala magickým pověrám a rituálům, které lidé milovali a milují dodnes. Věštily se osudy lidí, počasí a úroda příštího roku. Na svátek svatého Ondřeje (30. listopadu) chodily vesnické dívky třást stromem nebo plotem. Odkud se v té chvíli ozval pes, odtud přišel ženich. Když dívka zaklepala na kurník a ozval se první kohout, znamenalo to, že se do roka vdát. V lidové slovesnosti se nám dochovaly zmínky o těchto zvycích: *Ondřeju, Ondřeju, já konopí seju. Pane Bože dej mi znáti, kterého si budu bráti nebo Třesu, třesu bez, ozvi se mi pes, kde můj milý dnes.* Z 18. století je popsán zvyk, při němž několik dívek položilo na lopatu kousek chleba. Či kus snědl pes první, ta dívka se měla vdát. Tyto věštby šly však často ošálit, například tajným namočením chleba do sádra. Na Těšínsku se konávaly *andřejký* – setkávání mladých lidí u zábav a věštění. Jejich iniciátory byly dívky, které chtěly najít obraz svého nastávajícího třeba v komině nebo na hladině vody ve studni. Mnohá z nich pak na lístečky napsala jména chlapců a uložila je pod polštář písmem dolů. Každý den vytáhla jeden papírek a ten, který zbyl poslední, skrýval jméno jejího budoucího nápadníka.

Svatá Barbora, jejíž svátek se světi 4. prosince, byla vždy na Těšínsku uctívána jako patronka horníků. V ten den se v hornických obcích konaly průvody s hornickou kapelou a přijímali se nováčci do hornických bratrstev. V lidovém prostředí byly věštby na sv. Barbaru výsadou žen. *Barborky* chodily po obchůzce zahaleny do bílých šatů či plachet se závojem nebo rouškou přes obličej. Dětem nadělovaly bonbóny, ale zároveň nosily v ruce metlu nebo vařečku a tou hrozily a trestaly nepořádky a nepravosti. Také vymetaly domy od všeho zlého. Jejich

drmolení *mulise, muslise* bylo ve skutečnosti jen zkomolení slov „modli se“. Děvčata vkládala tento den do vody třesňové nebo višňové větvičky, a pokud do Štědrého dne rozkvetly, tak se dívka měla do roka vdát. Někdy se větvičkám dávala chlapecká jména a ten, jehož ratolest rozkvetla první, se měl stát ženichem. Ale i zde se našel způsob, jak věštbě „pomoci“. Konce větviček se roztloukaly kladívkem nebo se použila voda pokojové teploty, která měla zaručit zdárný průběh věštby.

Dnes jistě nejznámějším předvánočním svátkem je svátek Mikuláš. Je všeobecně známo, že biskup Mikuláš ve městě Myra obdarovával chudé, aby jim pomohl z bída. I dnes hodné děti obdarovává a těm neposlušným nosí uhlí a slupky z brambor – *vyngli* a *oškrabiny*. Jeho uctívání se rozšířilo nejprve v městském prostředí a dnes má mnoho podob. Dříve však chodily po obchůzkách maškarní průvody, kde mohlo být i více Mikulášů a také mnoho dalších zvířecích nebo démonických masek – kominíci, koně, myslivci, čerti. V některých regionech byli Mikulášové rozděleni na bílé a černé a podle toho měli pomalované masky a v jejich průvodech se objevovali buď čerti, kominíci nebo biskupové a kostelníci. V průvodech se objevovaly i *matičky*, ženy v bílém, které symbolizovaly Pannu Marii a rozdávaly drobné dárky. V některých obcích na Těšínsku chodily hlavně dívky *po Mikolajce*. Tento průvod mládeže provázela i přestrojená muzika.

Čím víc ubývalo světla, tím důležitější bylo pro naše předky si jej připomínat. To se dělo na svátek svaté Lucie. Obchůzky *Lucek* byly rozšířeny po celých českých zemích. Většinou to byly bíle oděné ženy a dívky se zamoučeným obličejem a někde i s obličejovými maskami s velkým zobákem. Tyto ženy obvykle nemluvíly, jen syčely nebo užívaly pantomimu. Nosily perutky, kterými ometaly domácnosti nebo dřevěné nože a hrozily dětem, že jim naplní břicho kroupami, když se nebudou postit. Na svatou Lucii se nesmělo příst, šít, drát peří. Lucky kontrolovaly úklid domácnosti a napodobovaly domácí práce. V našem regionu lidé vždy pečlivě sledovali

počasí „od Lucje do vilije“, tedy od 13. prosince do Štědrého dne a podle toho odhadovali počasí na nadcházející rok. Na Bohumínsku mládež obcházela vesnice s hořícími svíčkami, ukrytými ve vydlabané dýni. Krásným zvykem hospodyň bývalo sypání drůbeží přes obruč. To mělo zajistit dobrou snůšku a také to, že slepice a kachny nebudou vybíhat ze dvorka. Dívky na svatou Lucii schovávaly do truhly jablko. Pokud neshnilo, snědly jej na Štědrý den před zrcadlem a mohly vidět tvář svého budoucího manžela.

Vánoce, druhý nejvýznamnější křesťanský svátek, jsou oslavou zrození Ježíše Krista (25. prosince). Ale co bylo dříve? Téměř všechny kultury oslavovaly v tomto čase zrození slunce – slunovrat. Vánoce tedy také znamenají prolínání dvou světů. Pohanské uctívání ohně a slunce a křesťanské věčné světlo Boží.

Štědrý den, na Těšínsku zvaný *vilija*, *vilja*, je předvečer svátku Božího hodu, tedy dne narození Ježíška. V tento den se držel přísný půst. Děti se musely chovat vzorně a nesměly být trestány. Pokud nedodržely půst, mohla na ně přijít Perchta nebo Peruchta, bíle oblečená žena s plachetkou na hlavě s metlou nebo velkým nožem. Půst končil s východem první hvězdy. U této slavnostní večeře platilo, že čím více chodů, tím lepší bude další rok. Mělo být zastoupeno vše z domácnosti. Mnozí si vzpomene na vánoční menu našich babiček: oplatky s medem, chléb se solí, krupice, zelí, hrachová

polévka nebo jáhlová kaše, brambory a podmásli nebo fazole s povídky. Kapr byl od středověku brán jako postní jídlo. Na slavnostní stůl se dostal v 15. století s rozšířením rybníkářství. Po večeři se servírovala vánočka s horkým mlékem, sušené nebo čerstvé ovoce, perníky (dříve zvané pepřníky) a pivo, pálenka, punč – *ščodrok* nebo *vařonka*. Na stole na bílém *obruce* musela být bible a pecen chleba a pod stolem seno a sláma na připomínku chléva, kde se narodil Ježíšek. Někde také džber, kam se odkládalo od každého jídla pro dobytek. Řetěz omotaný kolem nohou stolu držel rodinu při sobě a klíč na stole byl ochranou proti zlodějům. Kdo by odešel od štědrovečerního stolu, riskoval, že do roka zemře. Stůl pak zůstával prostřený někde až do Tří králů.

Zdobení vánočního stromečku je mladším zvykem. V Čechách se uchytil na počátku 19. století hlavně v městském prostředí. Na venkově se

déle udrželo zdobení živých stromů nebo keřů. Původní stromečky – *polazničky* – visely uprostřed místnosti nebo ve svatém koutě špičkou dolů. Dárky našich předků bývaly spíše symbolické. Hlavní bylo společné bytí a věštění třeba z rozkrojených jablíček nebo rozlousknutých ořechů, kdy zkažené nebo červivé znamenaly nepříznivou budoucnost. Všem je známé lití oliva či vosku do vody nebo házení střívevice přes rameno. Ne všichni ale ví, že na vodní hladině, kde plavaly lodičky ze skořápek vlašských ořechů, mohla některá dívka spatřit tvář svého nastávajícího.

Boží hod (25. prosince) byl dnem odpočinku a rozjímání. Byl to svátek ticha, takže někteří hospodáři vázali dobytku tlamu, aby nebučel. Lidé navštěvovali kostely na půlnoční nebo v ranních hodinách na jitřní, pastýřskou mši.

Svatý Štěpán (26. prosince) byl patronem koní a kočích, proto se toho dne koním pouštělo žilou, aby ve zdraví sloužili lidem další rok. Naši předkové světili oves a jiné obilí pro novou setbu. Hospodáři vypláceli čeládku, které právě končila služba a která měla do nového roku

volno. Proto se konaly štěpánské zábavy a také štěpánská koleda. Obchůzka se zpěvem vánočních písní a miniaturním betlémem ve skříňce. Provozovaly se pastýřské zpěvohry o narození Krista. Jako u všech obchůzek drželi tuto tradici původně dospělí a později už jen děti. Ty chodily *na polazy*, *polazovat*. Do každého domu přinášely posvěcenou a ozdobenou jedlovou větvičku, která zastrčena za trám nebo dveře chránila hospodářství před zlem, případně dobytek před uhranutím. Specifickým zvykem jižní části Těšínska (Třínecko a Jablunkovsko) a také jeho polské části je koledování ve skupině zvané *osundz*, *osundzování*. Skupinu vedl zkušený koledník, který přednášel *vinše*. Chválil hospodáře a hospodyně, přál úspěch v chovu dobytka, velkou úrodu, štěstí a zdraví a někdy také s nadsázkou okomentoval dění v uplynulém roce. Ostatní muži a chlapci *vinšování* doplňovali sborovým refrémem *Kolenda!* nebo *To Bug dej!* Toto koledování se místy udrželo až do 40. let 20. století a dnes již tento zvyk udržují jen velmi výjimečně folklórní skupiny.

Silvestr nebyl vždy tak bujarý, jak ho známe dnes. Lidé chodili do kostela a děkovali za vše dobré z minulého roku. Obdarovávali koledníky a tak jako my přivítali další rok přípitkem.

Jak na nový rok, tak po celý rok, říkali už naši předkové. Proto bylo nutné mít vždy v kapse minci, vyvarovat se hádek a zlostí. Jedla se čočka a hrách, které symbolizovaly peníze, ale rozhodně ne drůbež, aby právě peníze neuletěly oknem.

Celá doba vánoční se uzavírala tříkrálovým svátkem spjatým s obchůzkami faráře a malých králů, tak jak to známe i ze současnosti.

A tak i my přečkejme ten přicházející zimní čas v klidu a pokoji. Přejme si pokorná srdce, zdraví a lásku mezi lidmi.

Lucie Kaminská, Muzeum Těšínska
Foto: archiv Muzea Těšínska

